
A. Debeljak / Anatole France

Vse to razbira njeno srepo oko,
suhó in trdo ko razpoka v kamnu.

Kar gleda — in se nič ne pritožuje:
navajena je biti taka mati.

On pravi: «Kašelj grabi mi moči.»

A ona: «Sin, saj veš, da sem pri tebi!»

On pravi: «Zdi se mi, da bom ugasnil...»

A ona: «Ne! Jaz nočem, sinek moj!»

*

Dolгих dvajset dni se je upiral.
mati čúvala ga je ob zglavju

kot plavač, ki vrže se v valcve
in nad vodo nosi nebogljenca...

Toda trudni od teh nočnih čuvanј
ji je končno, vsej slabotni, zjutraj

glava malo k prsim omahnila,
za neznamen hip je zadremala...

Florentin Prunier je umrl naglo
in brez šuma, da bi je ne zbudil...

Iz francoščine prevel Pavel Karlin.

Z verber enkrat obranjen meter!

A. Debeljak / Anatole France

(Konec)

Kot izreden umstvenik je France želel vse doumeti, toda za pravega opazovalca mu je nedostajal sistem kakor njegove vemu junaku Brotteauxu v Žejnih bogovih, epikurskemu razuzdancu, Lukretijevemu učencu, ki po svoji modrosti močno nalikuje Hieronimu Coignardu (protagonistu dveh Franceovih romanov: La Rôtisserie... in Les Opinions de l'Abbé Jérôme Coignard) in g. Bergeretu (osebi, ki se pojavlja v njegovih družbenih kritikah). A v Rdeči liliji (110) priznava: «Za pot sem izpraševal vse tiste, ki baje kot duhovni, učenjaki, čarovniki ali modrijani poznajo zemljepis Neznaneга. Nihče pa mi ni mogel točno pokazati prave steze.»

Radovednost in radoglednost sta bili v njem krepkejši od ljubezni in to ga je morda oviralo, da bi bil postal večji pesnik. Učenjaki po njegovem zatrdilu niso radoznali in «vsiljivo je,

izpraševati jih o stvareh, ki jih nimajo v svoji izložbi». On sam nima izložbe. Njegova védečnost in sníčavost sta vescljni: «Vsega se naveličaš, samo razumevanja ne.» Vendar, kdo bi mogel vse pojmiti? G. Bergeret se nekoč odreče zvedljivosti: «Vselej me je mikalo razumevati in pri tem sem izgubil dragocenih energij. Na stare dni uvidevam, da je neumevanje velika moč. To ti včasih omogoči podjarmiti svet.» Tudi avtorju *S o d o b n e z g o s d o v i n e* je bilo tedaj pa tedaj žal, da je bil bolj zmožen razkranjanja nego ustvarjanja.

Kakor njegov oče je bil tudi France plah in samotarski. Malo je hodil med ljudi ali v Akademijo, le v svojem salonu se je znal odlikovati. Kakšen je bil ob 17. letih, pripoveduje *K n j i g a m o s j e g a p r i j a t e l j a*: «Tedaj sem bil tolikanj boječ, da mi je znoj obtil čelo, če sem pozdravil ali sedel v družino. Navzočnost ženske me je metala v nekako prepalost.» Vneti feminist *Lahy-Hollebecque*, ki je lani obelcdanil čedno knjigo *A n a t o l e F r a n c e e t l a F e m m e*, imenuje v novembrski številki *G r a n d e R e v u e* g. Bergereta misogynina, ki bi črtil žensko, če ne bi cenil v njej slastnega čara njenih otroških in izprijenih zabav. Predvsem ji avtor *E p i k u r o v e g a v r t a* očita, da še danes na tak način modruje, kakor da ni Descartes pred več ko 250 leti postavil zakonov sklepanja, in da pred strogo logiko duha daje prednost subtilni logiki čuvstva. Vendar ni šel France nikoli tako daleč kakor Vigny, ki v svojem Samsonu hrepeni po dcbi, ko bosta oba spola na vek ločena «vsak na svoji strani umrla».

Mladi Jacques Thibault je trpel, ker ni bil lep ne dobro opravljen. Kakor njegov *J e a n S e r v i e n* pa je čutil, da pride spričo njegove nadarjenosti nekdam dan povračila. Najbolj pa ga je bolel nedostatek smelcsti: «To mi je škodilo pri ženskah. Ves iz sebe sem ljubil krasotice, namreč one, ki so kazale svojo žensko naravo, in zmeda, ki so mi jo povzročale, mi je jemala ob njih slednjo sposobnost» (*Vie en fleur*, 238). Ker ga marsikod niso več v drugič vabili, se je potegnil sam vase. Misleč nase je pisal o kiparju Dechartru v *R d e č i l i l i j i*: «Imajo ga za zlohottnega in jezljivega. V resnici pa je strasten in malodušen.»

Osamljen je bil v življenju toliko po svoji razboritosti kolikor po svoji sebičnosti. G. Bergeret priznava, da se smeje tam, kjer se drugi žalosté, in narobe. Zategadelj se je tu pa tam zdel bebast. O vrednotah nima istih pojmov kot ostali zemljani. Mladi Peter vprašuje mater: «Kdo daje v trgovinah denar, kdor kupi ali kdor proda?»

V ospredje se ni rad silil: povprečnost in temò je nazival svoji zvesti čuvarici. Ali pa je bil v tem dočista iskren? Njegova žena je pisala iz Alzacije neki prijateljici leta 1883.: «Tu so Rusi, Švicarji, Alzačani, ki delajo mojemu možu poklone glede njegovih knjig in ki mi ga razvajajo. Prestavljajo ga na ruščino in nemščino. On se dela nekam brezbržnega, prav za prav je pa zadovoljen.» Književniška domišljavost mu je po lastnih izjavah in po pričanju najožjih znancev povsem tuja. Njegovi pomenki so kdali daleč nadkriljevali njegove spise.

France se je rad kazal hladnokrvnega modrijana, kakršen mu je bil oče. Vendar pa je podedoval v resnici materino živahno нрав. «Samo strasti so v življenju lepe, strasti so pa nezmislne. Najkrasnejša med vsemi je najbolj nespametna od vseh: namreč ljubezen.» (Dialogues sur les contes des fées.) Vendar pa njegova odločnost ni bila vsekdar na višku. Včasih pa se je splašil. V mladosti je bil dokaj nesrečen predavatelj, v zreli dobi pa je na shodih neznansko razburkal množice. Plašljivci, pravi J. Roujon, hočejo vse razbiti, čim jih boječnost več ne ovira ali če se bojé, da bi jih zopet prevzela. V Dreyfusovi zadevi so rekali stari znanci: «Anatola so nam zamenjali».

V istini se je rodil kot skrajnež in pokončevalec. Najbolj se je veselil vseh prenapetosti, glej med številnimi priznanji navedek v *P i n g v i n s k e m o t o k u* (VII, 1). Ob 17. letih je bil tolikanj smel in drzen v duhu kolikor plašen v vedenju. «Bil sem znamenito nasilen in prevraten, kadar sem bil sam» (Knjiga m. pr., XI). Njegova silovitost pa izvira bolj iz živcev nego iz mišic; od besnosti prehaja k milosrčju; obupuje nad človeštvom, plaka nad njim, potem pa hoče razstreliti svet. Ker se je rogal vsem geslom, vsem filozofijam, vsem religijam, je težko razbrati njegove prave težnje. Toliko pa je gotovo, da se brani slednje strogorednosti in sile.

Bil je živo nasprotje dobrega strankarja, kakor smo že poprej namignili. V *P i n g v i n s k e m o t o k u* krvavo zasmehuje republične ljudi in stvari nalik pristnemu boulangistu, kakršen je bil nekaj časa. Ali zgodaj je zaslutil konec nazadnjaškega generala Boulangerja, katerega je za časa pustil na cedilu. Objest, s katero pripoveduje bitke pyrotovcev in njih protivnikov (dreyfusovci in antidreyfusovci), jasno svedoči, da je nevtralen v svojem srcu, kjer slednjič vedno zmaga prezir do ljudi. Zolo n. pr. predočuje pod imenom Colomban kot enega najboljših pridnih in čislnih pisateljev v Pingviniji, ali kako nespoštljivo ga popisuje, glej slovenski pre-

vod str. 170.! Ko bi republikanci in dreyfusardi čitali take vrstice v romanu rojalista L. Daudeta, bi ga dolžili blasfemije, od Francea pa so vse mirno pogoltnili. In še kolikokrat! France se pač ne trudi, da bi bil dosleden. Malo ga skrbi, kaj je mislil snoči ali davi. Vse pove, kar mu šine v glavo. Začel je pri nazadnjakih, prešel k demokratom in nehal pri revolucionarjih; vsaki struji je skoval nekaj orožja za borbo, naposled še komunistom. Povsod pa se je skoraj naveličal. V Dreyfusovi zadevi se je ob naprednjakih osebno boril, po prvem zaletu pa se je, kot njegov zvezdoslovec Bidault-Coquille (Pingv., 207) vrnil k svojim asteroidom. Samo tam se je čutil doma. Veleumu je pač svojsko, da se razvija kraj svoje dobe in nad njo.

To se mi vidi prava razlaga za vse njegove evolucije. Bourgetu se zdi čuden njegov končni beg v utopijo, ki ga primerja s Freudovim begom v bolezen: avtor *Zejnih bogov*, ki pozna učinke družabnih prevratov, je pač napravil nekako stavo, poskus, da se nadeja svetovnega miru od delavske zveze. Drugi pa menijo, da je Anatole France želel postati še bolj popularen in se zavarovati pred množicami, češ, prva verzija romana *Les Dieux ont soif* se je tiskala pod naslovom *Les Autels de la peur*, vzetim iz Chéniera, katerega so revolucionarji obglavili. To so pač abotni izmisleki, saj poslednja Franceova dela so bila nesebična, v politiki ni hlastal za koristjo, tako da so mu ohranili svoje spoštovanje najljubši zoprniki kot Ch. Maurras, ki so v tem prebežniku videli še vedno podzavestnega narodnjaka.

* * *

Pri avtorju avtobiografskih del kot *Petrček*, *Cvetoče življenje* i. dr. najdemo neko rousseaujevsko potezo, čeprav je bil neizprosno trd napram očetu romantike, ki je družil v sebi «najpravilnejšo čutljivost z najbolj krivo logiko»: neko pretirano samozavest, v kateri se povzpne do trditve: «Tistikrat sem zadobil gotovost, da sem bolji nego večina ljudi, čeprav nisem izvrsten». Pri njegovem dvojniku g. Bergeretu naletimo na romantično občutnost, ki vas domisli Chateaubrianda.

V splošnem je pa France klasik. Na pesnika v njem sta vplivala A. Chénier in Vigny, Hugoja pa ni drugače omenil kakor zasmehujoč njegove nabuhle krotcvičnice, Baudelaira je cenil ne radi morbidne psihologije, marveč kolikor je izvajal Chénierovo geslo:

Sur des pensers nouveaux, faisons des vers antiques.

Flaubert mu je prijal po točnosti, treznosti, jasnosti, zametal pa je njegovo prenapetost in cinizme. Na prozo sta učinkovala tudi Voltaire in Renan. Nad vse pa je čislal Racina, čigar stihe je znal do zadnjega na pamet. Jean Racine, kakor razpravlja Gabriel des Hons (*Les Maîtres de la Plume*, novembra 1924), mu je bil knjižni bog, h kateremu se je dan na dan zatekal glede točnega mišljenja in čistega, bistrega izražanja; v mladosti še ne, kajti tedaj «so mu bile oči še prešibke, da bi bile mogle motriti njegov blišč», stoprav kesneje mu je avtor *F e d r e* postal: mili, veliki Racine, najboljši in najljubši izmed pesnikov. Bila sta si podobna po počutnosti, ognjevitosti, zvedavosti, slabostih, po nežni in ne-mirni naravi.

France, ki je v mladosti sklenil postati velik svetnik, ima čuvstveno plat skupno s piscem *A n d r o m a h e*, vzgojenim v pobožnosti in samoti, ki često poraja čudno bolezen: da mešaš v obično življenje sanje, privide, lepe podobe in da gineš v njihovi ničnosti. Kar je zapisal o Racinu, velja tudi o njem samem: «Bistroumno se je šalil in spretno zbadal. Najmečji ljudje niso najmanj porogljivi. Enaka živčna rahločutnost, ki izvabi solze ob mnogo stvareh, povzroča smeh pri mnogo drugih.» Racine je bil nezanesljiv, srdljiv celo s prijatelji n. pr. z Molièrom. France ga izgovarja: «Mladi dramatik ni mogel trpeti, da bi se njegovi dragi slovstveni stвори prezirali in njegova pesniška slava zamračila. Sposobnost, da živo čutiš vsakovrstne vtiske, daje nestanovitnost in nekako verolomnost najbolj rahlim in izbranim naravam. Velika resnica je, da so najnežnejša občevanja tudi najbežnejša.» Ko bi bil France, čigar prirojena ljubezen do reda je bila večkrat razočarana, našel kot 21letni krasotec Racine svojega Ludovika XIV., morda ne bi bil krenil med razvratnike.

* * *

A. France je mnogo čital. G. A. Masson ga v brošuri *A n a t o l e F r a n c e, s o n o e u v r e* imenuje «moža vseh knjig», in F. Vandèrem v lanski novembrski *R e v u e d e F r a n c e* govori o slovstvenem zastrupljenju pri tem benediktincu, ki je šele po dvajsetletnem knjižničarjenju zastavil pero. Spričo sijajnega spomina mu je bilo sedaj kar iztresati nabrane sadove in jih urejati. Jules Mauris in drugi so navajali razna stara besedila, ki jih je pisec *T h a ï d e* dokaj točno porabil. Kakor vsi veliki slovstveniki je tudi ta stavil nad vse «umetnost, dahnuti na ilovico». Sncv je pobral kjerkoli, obraz in stas pa ji je znal dati kakor nihče. J. J. Brousson (*Anatole France en pantoufles*, Crès, 1924) pripoveduje, da mu je bilo treba

šest korektur, pri katerih so škripale škarje in tekel klej. Počasi in potrpežljivo je prestavljal stavke, dokler ni bilo uho zadovoljno. Vzemimo peto popravo:

«Pregled ukrasnih pridevkov. — Nekateri strašno gledajo na glagol. Jaz vzamem najpreprostejšega, najbolj otroškega, tistega, ki najbolje naznačuje gibanje. Pozorno pa negujem pridevnike. Tu se ravnam po Voltairovem čuvstvu. Spomnite se njegove zabavne, pa razsodne domislice: ‚Dasi se adjektiv strinja s substantivom v spolu, sklonu in številu, vendar adjektiv in substantiv vselej ne soglašata‘. Čemu jih množiti, če s tem poveš isto stvar? Ako jih že več uporabiš, naj si nasprotujejo. Ne piši: ‚Veličastni in pobožni prelati so šli v sprevodu iskat Svete stekleničke‘, temuč: ‚Trebušni in pobožni prelati so šli...‘»

France ima toliko okusa, da se zna boriti celo proti svoji glavni vrlini, milini sloga in daru skladnosti, češ, na najmečjih plateh se začrtajo prve gube zastarelosti.

Broussen je morda enostransko zabrusil ost svoje misli, vendar ni dvoma, da pisec *Upornih angelov* jasno pozna pomen retorike in često čitalca preseneti s kontrasti. Na ta pojav sem pazil pri pravkar imenovanem romanu in bi mogel navesti dckaj zgledov, n. pr.: «Bouchottine kretnje so bile prostaške in divne» (266), «obupna nada» (268), «gospodarji vseh zakladov na zemlji nosijo raztrgane hlače» (269), «opat je šepal z dostojanstvom, ki je napovedovalo bodočega vladiko» (158), enako 163, 174, 378 itd. Vse pa je tolikanj uravnovešeno, da je ob stilističnem vprašanju A. Hermantu ušla beseda «le miracle d'Anatole France». Slično ga Gonzague Truc v knjigi *Anatole France sa vie, son oeuvre* s tega stališča nazivlje «vraga».

V knjigarni svojega očeta (danes Champion) se je navadil spoznavati noše, pchištva, arhitekture, drobne umetnine vseh časov ter je imel doma velikansko zbirko, največ pa seveda knjig, za katere je celo izumil neko vrsto vezave. Čitanje vseh knjig ga je dovedlo v popolni skepticizem. In kako se je zavedal te opasnosti: «Knjige nas ubijajo. Preveč jih imamo in prerazličnih. Dolge dobe je človeštvo živelo brez branja in baš v tem času je storilo največje in najkoristnejše stvari, t. j. prešlo od divjaštva v omiko» (*Vie litt.* I, 8). Glej tudi tozadevno v povesti «Srajca».

Prav dobro in pogosto popisuje knjižničarje, n. pr. Sariette v «Uporu angelov», posrečijo se mu zlasti preprosta bitja kot brat Angel (*Rôtisserie*), z japonsko natančnostjo riše razne živali, nejasne pa so postave mož ali žen višjih slojev, razen ako dela po

živem modelu: pesnik Verlaine je Choulette (Lys rouge) in Gestas (Etui de nacre); F. Faure: predsednik Formose, Clemenceau: Kerdanic, Méline: Robin Mielleux, general Boulanger: admiral Chastillon, general de Galliffet: Volcanmoule (l'île des Pingouins) itd.

Dočim Balzac kot lečnik resno tiplje žilo človeštvu, da bi jo ozdravil, se pisec *Ametistovega prstana* in *Epikurovega vrta* zanima zanje zgolj za razvedrilo, vedno pa doživlja razočaranje ob ljudeh-lutkah. Razočaral ga je celo lastni skeptičizem, nad čigar vrednostjo je tudi zadvomil. «Vi ste razočaran enciklopedist,» mu je dejal rektor Gréard, ko ga je sprejel v Francosko Akademijo. Kakor francosko malcmeščanstvo sploh — primerjaj Stendhalovega J. Sorela — se kot njega sin France boji biti «dupe», narec, bedak, se ne da varati, zategadelj se ne ujame niti v lastne formule, katere so njegovi učenci dostikrat razglasili za pristni orakelj. In pravo struno je ubral govornik delavskih organizacij Jouhaux ob odprtem grobu: «Mogoče nas je On bolj poznal nego mi Njega». Medtem ko zagovarja kako mišljenje, se mu že kaže vsa šibkost tega nazora. «Blagor mu, kdor ve, da je prav tako prazen, če si akademik ali če nisi», je zapisal v *Mnenjih* J. Coignarda (185).

France je popoln nihilist. Z Voltairom ima skupno negativno misel. Ta je reagiral na pobožnjaštvo v poslednjih letih Ljudevita XIV. in njegov *Candide* se končuje vsaj z enim praktičnim, pozitivnim nasvetom: gôji svoj vrt! France pa je rušil praznoverje ob razmahu pozitivnih ved, odtod njegov determinizem: «Civilizacija je krutejša nego barbarstvo» (Bergeret), «kar imenujemo moralo, je zgolj obupen poskus naših vrstnikov, da bi se upirali vesoljnemu redu, ki je boj, mesarstvo in slepa igra protivnih sil...» Čar in mik Franceovih del tvori lahna, duhovita milina, notranja vsebina pa je Bourgetu «najgrenkejši eliksir pesimizma v prekrasno brušenem kelihu». Vsemu hoče France priti na dno: razdril bi najdražji stvar, da bi videl, kaj je v njem. «Čim jameš premetavati kako načelo, najdeš nekaj pod njim in opaziš, da to ni bilo načelo.» Na ta način dospeta Flaubertova Bouvard in Pécuchet do ugotovitve, da so enostavna telesa mogoče zložena.

Njegova nejevera se razvije sčasoma do cinizma. S *Coignardom* opusti tudi previdno izbiranje besed in krepko maha in seka po principih (Coignard = udrihač!). Ubogi g. Nikodem se zvija, ker se mu opat posmehuje, češ: «Človek dobro ve, kaj je pošteno in kaj ni.» Toda Coignard hoče zмести prav ta nagonski pojem in dojem. Povsod izpodkopava s svojo rovnico in kopačo.

To se pravi pripravljati potrebne razvaline. Glede izrazov ni nič kočljiv, n. pr.: «Les clochers se dressent dans le ciel comme de gigantesques seringues vers les culs nus des chérubins (Révolte des Anges, 357).

Anarhistična stremjenja so najjače izražena v *Pingvinski* otoku, kjer se vse vekovno življenje smatra za krvavo glumo, prim. Mracuetovo misel str. 117., kjer vidiš, kako France redno končuje s krohotom, ker je preduhovit, da bi se ujedal ali besnel. Pogosto se da sklepati, da vse pokončavanje in bogoskrbnstvo nima drugega smotra kakor zabavati nas. Ali mnogi učenci so vzeli mojstrove besede za suho zlato. France pa se smeje vsemu. Ne veruje ne v prošlost, ne v sedanost, ne v bodočnost, primerjaj «Višek pingvinske cmike» str. 256. *Pingvinskega Otoka*. V *Uporu angelov* obsegajo poglavja 18. do 22. razvoj «usode sveta v tako širokem in veličastnem pregledu kakor je Bossuetov *Discours sur l'histoire universelle* ozek in žalosten po svojih vidikih», a konec? Po porazu angelov ostane sveti Mihael generalisim pod Satanom, kakor je bil pod Jadalbaothom (Bogom). Nič se ne da nikjer in nikoli izpremeniti. To je sklep njegovega skepticizma.

Ne rečem, da nima včasih vedrejših misli, n. pr. v *Epikurovem vrtu* iver o počasnem, a trajnem napredku v socialnih zadevah. In nekateri so silno poudarjali njegovo etiko stalnega napredka, upoštevala jo je po vsem videzu tudi švedska akademija, ki mu je leta 1921. poklonila Noblovo nagrado. Zlasti pa povzdiguje P. Gsell v omenjeni knjigi pozitivne poteze v Franceu, n. pr. kult prijateljstva, usmiljenje. Vsekakor pa ta hedonist iz Epikurove črede najvišje ceni svobodo, radoznalost in dvom. Nasprotno nekemu ljubljanskemu dnevniku moramo podčrtati dejstvo, da France ni nikdar z naslado prebiral Kanta ali Hegla. Taki filozofski sestavi so se mu zdeli toliko vredni kolikor babje vedeževanje na kvarte. Mrzil pa je metafiziko zbog njenega nejasnega in nedoločnega izražanja. V dvogovoru *Aristin Polifil* ali *metafizični jezik* prispodablja abstraktne besede s svetinjami, na katerih bi bil brusač izbrisal podobe in letnice. Opozarja, kako radi rabijo metafiziki negativne izraze: nezavesten, nezkončen itd. Na treh straneh Heglovih, vzetih na slepo srečo iz njegove *Fenomenologije*, sem izmed 26 besed, ki so osebki znatnih stavkov, našel 19 nikalnih besed in samo sedem trdilnih . . . »

Na drugem mestu sem sestavil nekaj izvlečkov iz Franceovih spisov, kjer obžaluje, da nima več vere, globoke tolažnice. Ali

temu bogotajcu je bilo tudi njegovo neznaboštvo «bujen vir slasti». Kar je zapisal o Euripidu, velja tudi o njem, da je bil namreč ateist in mistik obenem. Največje veselje mu je bilo, zgrabiti svetega moža in ga po vseh pravilih umetnosti vesti v pogubo. Posebno rad je govoril v hudičevem imenu; vedno se na tihem nadeja, da bo Boga v zadrego spravil. Zato je bilo treba krepke religiozne vzgoje, trebalo je ohraniti cerkvenega duha. «Vera nudi nasladnim dušam še eno slast: slast pri pogubljenju» (*Génie latin*, 139). Tako pravi Tereza v *Rdeči liliji*: «Vero imate, gospod Choulette. Čemu vam služi kakor v to, da zlagate lepe stihe?» — «Da grešim, gospa,» odvrne pesnik. Prav dobro razlaga abbé Lantaigne: «V templju so bila skovana kladiva, ki majejo tempelj... Taka je moč bogoslovskega nauka, da je zgolj on zmožen stvoriti velike brezbožneže; nejevernik, ki ni šel skozi naše rčke, je brez sile in brez orožja za zlo. Med našimi zidovi dobiš vso vedo, celo znanost bogokletstva» (*L'Orme du mail*, 18).

Anglež J. L. May trdi v knjigi o Franceu, da bo ta največji sodobni francoski pisatelj živel po svoji poeziji, namreč oni, ki je v njegovi prozi in prežeta z Vergilovim duhom. France je bil sanjač, tvorec fantomov svoj živi dan, a v mladosti je skladal celo pesmi. Njegove *Poèmes dorés* vsebujejo dokaj krepkih naturalističnih verzov, n. pr. *Jelena* (boj dveh samcev za kcašuto), še večkrat pa nam zvené kot obledeli aleksandrinci iz Vignyja, Baudelaira i. dr. Vzemimo eno kitico iz *Odena luč*, ki tvori nekako veroizpoved:

Sois ma force, ô Lumière! et puissent mes pensées,
Belles et simples comme toi,
Dans la grâce et la paix dérouler sous ta foi
Leurs formes toujours cadencées!...

In za sklep še to kitico iz pesmi *Grob Teofila Gautiera*, kjer se povečuje dar opazovanja in točnega izražanja:

Heureux qui, comme Adam, entre les quatre fleuves,
Sut nommer par leur nom les choses qu' il sut voir,
Et de qui l'écriture est un puissant miroir
Fidèle à les garder immortellement neuves!...

Memento. Razen Franceovih spisov sem porabil vse članke in beležke v *Journal des Débats*, *Figaro*, *L'Europe Nouvelle* od 13. oktobra do 25. decembra 1924. Potem *l'Illustration* od 25. oktobra, *La Nouvelle Revue Française* od 1. novembra, osobito pa *La Revue hebdomadaire* od 25. oktobra in 1. novembra 1924. P. Gsell: *Propos d'A. France*, 1922.